

РУСКИ/СОВЈЕТСКИ КУЛТУРНИ УТИЦАЈ У СРБИЈИ/ЈУГОСЛАВИЈИ У XX И XXI ВЕКУ

Горан Милорадовић*

У овој краткој анализи руског културног утицаја у Југославији/Србији полази се од претпоставке да је сфера културе уско повезана са сфером политике и идеологије. Из тога проистиче значај проучавања културних релација: оне могу бити показатељ односа међу државама и народима јер су одређене политичким потребама и идеолошким моделима. Да би се скицирали руско-српски односи овде ће бити коришћена три индикатора: гледаност совјетског/руског филма у Југославији/Србији, превођење руске литературе на српски језик, и учење руског језика у Југославији/Србији. Акцент ће бити на данашњој ситуацији.

Прво питање које би требало поставити јесте да ли је уопште могуће говорити о руско-српским културним односима у двадесетом веку, тј. од 1918. до 1991. године.¹ У том периоду паралелно постоје совјетска и југословенска држава, а њихове међународне улоге се не поклапају са претходним и каснијим улогама Русије и Србије. С обзиром да је културна сарадња повезана и условљена политичким односима, треба имати у виду да су политика и идеологија Совјетског Савеза и Југославије различите од политика и идеологија Русије и Србије. Утолико су руско-српски културни односи, с једне стране, појам из дубље прошлости и могу се пратити почев од XVI века до краја Првог светског рата, а с друге стране су сасвим нов феномен и могу се пратити тек током последње две деценије.²

Југославија је формирана на мировној конференцији у Паризу, вољом сила победница. Њена улога била је да спречава ревизију послератног уређења Европе и да буде препрека могућем ширењу совјетске државе и њене идеологије на Запад. То је битно другачија функција од улоге коју је до 1918. године имала Србија као пријатељска држава и, повремено, штићеник Руске Царевине.

Први светски рат и Октобарска револуција изазвали су прекид културне сарадње нове државе Југославије са Совјетском Русијом. Дотадашњи односи пренети су на представнике руске емиграције, услед немирења југословенских власти са новим стањем. Руски емигранти били су својеврсни настављачи традиционалних веза. То потврђује чињеница да су руски књижевници, ликовни уметници и архитекте, који су нашли прибежиште у Југославији, били су углавном окренути традиционалним уметничким формама, док су једино позоришни уметници били склони да прате модерне токове у позоришту.³ Однос југословенских власти, а пре свега српске политичке елите, према руским избеглицама представља индикатор дубине разлика у односу на вредности које је претстављала совјетска држава, па и на њену културу.

Насупрот врло развијеној културној делатности руске емиграције, културна размена са Совјетским Савезом је у Краљевини Југославији сматрана за могући канал непријатељске пропаганде, па је енергично сузбијана и контролисана. Такав однос произлазио је, осим из идеолошких разлика у односу на совјетску власт, и из међународне политичке функције Југославије као дела „француског система“ безбедности у Европи.

* **Др Горан Милорадовић** је историчар и сарадник Института за савремену историју у Београду.

¹ Наведени временски оквир се у историјској науци сматра заокруженом целином за коју се уобичајно израз „кратки двадесети век“ и не поклапа се са календарским двадесетим веком.

² О почецима те сарадње види: *Москва–Србија, Београд–Русија: документа и материјали*, Том I, Друштвене и политичке везе (група аутора), Београд/Москва 2009.

³ Јовановић, Мирослав, *Руска емиграција на Балкану 1920–1940*, Београд 2006, стр. 409–442.

Први знаци попуштања цензуре јавили су се средином тридесетих година. Тада је у Југославији први пут допуштено приказивање совјетских филмова забавног карактера, у којима је цензурисана свака идеолошка порука. Узрок промене односа према совјетском филму је појава нацистичке претње у Европи. За сезону 1934/35. године откупљено је осам совјетских филмова, од којих је цензура дозволила да се приказује шест⁴, а за сезону 1935/36. година наручено је још седам филмова у којима није било политичког садржаја.⁵ Томе су на руку ишли и сами Совјети, који су снимали готово искључиво веселе и забавне филмове, без икакве пропаганде.⁶ Последња је дистрибуирана комедија Волга-Волга (Григориј Александров, 1938), септембра 1940. године.⁷ Томе је претходило хитно успостављање дипломатских односа са СССР-ом услед погоршања међународних околности, а посебно због пада Француске маја 1940 године.⁸

Средином 1940. године група југословенских интелектуалаца је покушала да оснује Друштво пријатеља Совјетског Савеза. Вероватно су сматрали да клима погодује побољшању односа са СССР-ом. Иницијатор је био др Иван Рибар из Демократске странке. Међутим, тај предлог су југословенске власти одбиле. Тренд пораста културне сарадње потпуно је прекинут 1941. године, када је Југославија окупирана од сила Осовине, а Совјетски Савез нападнут и делимично окупиран.

Обнова сарадње је почела још пре завршетка Другог светског рата. Прва музичка приредба у ослобођеном Београду октобра 1944. организована је у Народном позоришту, од стране припадника Црвене армије. Следила су бројна гостовања совјетских уметника и других интелектуалаца у Југославији као и југословенских у СССР-у. Већ 14. јануара 1945. године у Београду је конституисано Друштво за културну сарадњу Југославије са СССР-ом. Међу 59 оснивача нашли су се бројни познати интелектуалци, комунисти и русофили.⁹ До краја 1946. године Друштво је укључивало преко 15.000 чланова, имало 80 локалних одбора и издавало луксузни часопис *Југославија-СССР*.¹⁰ Међутим, услед избијања сукоба између Југославије и СССР-а 1948. године већ током пролећа 1949. године активности Друштва су у целој земљи сведене на нулу.

Разлог заокрета лежи у томе што је социјалистичка Југославија после Другог светског рата имала исту међународно-политичку функцију коју је имала и Краљевина Југославија у међуратном периоду. Иако је поредак у обновљеној држави био стаљинистички, она је постала препрека ширењу совјетског утицаја на

⁴ Škrabalo, Ivo, *101 godina filma u Hrvatskoj 1896.–1997: Pregled povijesti hrvatske kinematografije*, Zagreb 1998, str. 101; Микац, Маријан, „Руски филмови код нас“, у: *Нова Европа*, књ. XXVIII, бр. 3, марта 1935, стр. 88–89; Остојић, Стево, „*Рат, револуција, екран*“, Загреб 1977, стр. 12.

⁵ Остојић, Стево, „*Рат, револуција, екран*“, Загреб 1977, стр. 13–14.

⁶ Микац, Маријан, „Нови руски филмови“, у: *Нова Европа*, књ. XXVIII, бр. 8, августа 1935, стр. 267. У време прве петолетке, када се масовно гладовало (1932–33. године) и када су после убиства Кирова (1934) вршене системске припреме за период терора, совјетска филмска продукција је аполитичним и веселим темама настојала да ублажи незадовољство становништва и прикрије стварно стање у земљи. Гелер, Михаил; Некрич, Александар, *Утопија на власти. Историја Совјетског Савеза*, Подгорица 2000, стр. 243, 247–249.

⁷ Види: *Дневник Онлине*, 2. II 2002. <http://www.dnevnik.co.yu/arhiva/02-09-2002/Strane/servisi.htm>, (29.09.2008).

⁸ Југославија је и пре тога мењала однос према СССР-у. Види књигу у издању Нолита, завршену маја 1940: Драговић, Вук, *СССР. Савез Совјетских Социјалистичких Република*, Београд 1940.

⁹ Најпознатији су: Антун Аугустинчић, Исидора Секулић, Раша Плаовић, Радош Новаковић, Лојзе Долинар, др Иван Рибар, др Сениша Станковић, Сретен Стојановић, др Павле Савић, Милован Ђилас, Родољуб Чолаковић, Радован Зоговић, Марко Ристић, Божидар Масларић, др Владислав Рибникар, Ђуро Салај, Оскар Данон, Рато Дугоњић, Борис Зихерл, Бане Андреев, Јара Рибникар, Моша Пијаде и Лепосава Нешић-Пијаде. ГАРФ, фонд Р-5283 (ВОКС), оп.17, д. 530, л. 15. Копије Записника са састанка оснивача и Смерница утврђених на састанку Акционог одбора 1. фебруара 1945, које је Повереништво унутрашњих послова НКОЈ-а потврдило својим решењем бр. 212/45, од 10. II 1945. године.

¹⁰ „Рад Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР“, у: *Југославија–СССР*, 14, децембар 1946, стр. 39 (из извештаја са Прве скупштине друштва).

Запад и катализатор незадовољства у Источној Европи. Привлачна слика успешног социјализма са вишим животним стандардом, коју је Југославија нудила, угрожавала је лојалност чланица социјалистичког лагера. Главни канал утицаја Југославије на друге социјалистичке државе била је култура.

Филм као изузетно популаран и сугестиван медиј уједно је и поуздан индикатор политичког утицаја. Совјетски филмови су 1945. чинили 62%, а од 1946. до 1950. године више од половине репертоара југословенских биоскопа, али су 1951. услед сукоба са СССР-ом, потпуно уклоњени. Поново се појављују 1955. године, али само као маргина филмског програма (2,32%), а примат преузимају холивудска и западноевропска продукција. Ипак, са поправљањем политичких односа и совјетски филм се постепено опорављао, тако да је до 1964. године чинио око 14% филмског репертоара у Југославији.¹¹

Табела 1: Заступљеност на филмском репертоару у Југославији

година	укупно	совјетски филм	%	југословенски филм	%	амерички филм	%
1945	150	93	62,00	-	-	7	4,66
1955	734	17	2,32	55	7,50	291	39,65
1964	1015	142	14,00	152	14,98	205	20,20

Али средином 1960-их година значај филмског медија и у Југославији почиње да опада, уступајући главну реч телевизији, тако да је и тај опоравак совјетске кинематографије на југословенском тржишту крајње релативан.

Крајем XX и почетком XXI века руски филм представља занемарљив део филмског репертоара у Србији. Анализом понуде неколико најбоље снабдених мрежа видео клубова у Београду и Србији (**Жабац**, 7200 наслова; **Моро**, 6300 наслова; **Лав**, 10800 наслова), утврђено је да се њихова понуда совјетских/руских филмова своди на врло узак репертоар од 20-ак филмова, рачунајући ту и копродукције. При том, ни један видео клуб није имао све те филмове: **Жабац** – 10; **Моро** –13; **Лав** –16.

Ти филмови се по времену настанка могу поделити у три категорије:

1. Совјетска продукција из 1950-их и 1960-их година
2. Руска продукција из 1990-их
3. Руска продукција из 2000-их

Одговор на питање зашто је тако мало руских/совјетских филмова на репертоару у Србији и због чега су у питању управо ти филмови може се дати после анализе структуре тих филмова.

Совјетско филмови углавном су екранизација класичних дела руске књижевности. Јавља се укупно шест таквих наслова:

Ана Карењина и **Рат и мир** Лава Толстоја

Идиот, **Браћа Карамазови** и **Злочин и казна** Фјодора Достојевског

Тихи Дон Михаила Шолохова

Разлог интересовања за те филмове лежи у томе што се књижевна дела по којима су настали налазе у саставу обавезне лектире за средње школе у Србији. Због њихове обимности и ниске читалачке културе већег дела омладине у Србији

¹¹ *Jugoslavija 1945–1964. Statistički pregled*, Beograd 1965, стр. 328.

усталио се обичај да се уместо читања погледају совјетски филмови, који за разлику од америчке прераде истих дела врло верно преносе садржај књига.

Изузетак представља филм *Алекса Дундић* из 1958. године који је још увек актуелан јер је у питању копродукција са Југославијом, у којој играју и бројни српски глумци, а тема је везана делимично и за српску историју.¹²

Најзад, три сасвим различита филма из тог времена налазе се на тржишту услед несумњивог квалитета који је издржао пробу времена: *Рубљов*, *Москва сузама не верује* и *Покајање*.

Филмови из деведесетих специфични су пре свега зато што су у питању скоро искључиво копродукције Русије са једном или више Европских држава. Три су филмови Никите Михалкова (*Урга*, *Варљиво сунце* и *Сибирски берберин*), а један Режи Варне-а (*Исток-Запад*). Изузетак је једино *Брат* (1997), који најављује благе промене из наредне деценије.

Очито је да су, осим политичке воље, богата продукција и реклама пресудни фактори који утичу на гледаност филма свуда где су гледаоци навикнути на холивудски стандард, па је тако и у Србији. Последица тога је да је амерички филм на југословенском тржишту био присутан са 4,66% 1945. године, са преко 39,65% 55 и 20,20% 1964. године¹³, да би на почетку XXI века досегао утицај од око 80%. Такво стање упоредиво је са ситуацијом између два светска рата, када је амерички филм скоро потпуно доминирао у Југославији.

Да и руски филм, када је урађен у богатијој продукцији и мало боље рекламиран, може да нађе публику у Србији, показује неколико филмова са почетка XXI века: *Брат 2*, *Ноћна стража*, *Дневна стража*, *Борба са сенкама*, *Повратак*, *Монгол*.

Табела 2: Совјетски/руски филмови у видео клубовима у Србији

	наслов филма	режисер	продукција	год.
1.	<i>Алекса Дундић</i>	Леонид Луков	СССР, Југославија	1958
2.	<i>Идиот</i>	Иван Пирјев	СССР	1958
3.	<i>Тихи Дон 1–3</i>	Сергеј Герасимов	СССР	1958
4.	<i>Ана Карењина 1–2</i>	Александар Зархи	СССР	1967
5.	<i>Рат и мир 1–4</i> (само прва три дела у оптицају)	Сергеј Бондарчук	СССР	1968
6.	<i>Злочин и казна 1–2</i>	Лав Кулиджанов	СССР	1969
7.	<i>Браћа Карамазови 1–3</i>	Иван Пирјев	СССР	1969
8.	<i>Рубљов 1–2</i>	Андреј Тарковски	СССР	1969
9.	<i>Москва сузама не верује</i>	Владимир Мењшов	СССР	1979
10.	<i>Покајање</i>	Тенгиз Абуладзе	СССР	1984
11.	<i>Урга</i>	Никита Михалков	Русија, Француска	1992
12.	<i>Варљиво сунце</i>	Никита Михалков	Русија, Француска	1994
13.	<i>Сибирски берберин</i>	Никита Михалков	Русија, Француска, Италија, Чешка	1999
14.	<i>Исток-Запад</i>	Режи Варне	Француска, Русија, Бугарска, Шпанија, Украјина	1999
15.	<i>Брат</i>	Алексеј Балабанов	Русија	1997
16.	<i>Брат 2</i>	Алексеј Балабанов	Русија, САД	2000
17.	<i>Повратак</i>	Андреј Звјагинцев	Русија	2003

¹² Друга совјетско-југословенска копродукција је филм *У планинама Југославије* (Абрам Ром, 1946).

¹³ *Jugoslavija 1945–1964. Statistički pregled*, Beograd 1965, стр. 328.

Табела 2: Совјетски/руски филмови у видео клубовима у Србији – наставак

	наслов филма	режисер	продукција	год.
18.	<i>Ноћна стража</i>	Тимур Бекмамбетов	Русија	2004
19.	<i>Борба са сенкама</i>	Алексеј Сидоров	Русија	2005
20.	<i>Дневна стража</i>	Тимур Бекмамбетов	Русија	2006
21.	<i>Монгол</i>	Сергеј Бодров ст.	Русија, Немачка, Казахстан, Монголија	2007

Следећи показатељ руског културног утицаја у Србији је превођење литературе. Анализом превода са пет најраспрострањенијих европских језика на српски језик током 90-их и 2000-их у узајамном каталогу библиотека Србије (COBISS)¹⁴, добија се следећа слика:

Табела 3: Учесталост превођења са пет најраспрострањенијих језика на српски

језик	1990/1999	2000/2009	+	%
италијански	709	1728	1019	143,72
енглески	9440	17126	7686	81,42
француски	2412	3500	1088	45,11
немачки	2039	2519	480	23,54
руски	2573	2908	335	13,02

Током последње деценије XX века (1990–1999. године) у каталогу Народне библиотеке Србије (НБС) нашло се 926 наслова превода са руског.¹⁵ Издвајају се две посебно бројне и јасно дефинисане целине:

Белетристика 380 наслова или 41%.

Теологија, мистика, конзервативна филозофија, црквена литература 112 наслова или 12,10%.

Табела 4: Белетристика објављена током 1990-их

	аутор	број наслова	распон тиража
1.	Фјодор Достојевски	51	1.000–10.000
2.	Александар Пушкин	23	1.000–15.000 (<i>Бајка о рибару и рибици</i>)
3.	Николај Гогољ	16	500–5.000
4.	Лав Толстој	14	500–5.000
5.	Антон Чехов	10	1.000–3.000
6.	Михаил Шолохов	8	2.500–5.000
7.	Михаил Булгаков	7	1.000–1.500 (<i>5 X Мајстор и Маргарита</i>)
8.	Сергеј Јесењин	7	500–6.000
9.	Владимир Набоков	7	1.000
10.	Данил Хармс	7	500–5.000
11.	Марина Цветајева	7	500–3.000
12.	Александар Бељајев	6	10.000–20.000 (<i>5 X Звезда кеџ</i>)
13.	Едуард Лимонов	6	2.000
14.	Александар Солжењицин	5	500–2.000

¹⁴ У питању је активна база података у којој се подаци свакодневно ажурирају, те се стога наведени подаци постепено мењају и треба их узети са дозом резерве.

¹⁵ Узета су у обзир и прештампавања ранијих превода. Побројане су све *библиографске јединице*, од вишетомних монографија до појединачних кратких текстова штампаних у часописима. Подаци у каталогу НБС такође се ажурирају и постепено допуњују.

По броју преведних наслова приближила си им се и два научника:

15.	Павел Ровински (етнограф)	7	непознати тиражи
16.	Лав Виготски (психолог)	6	1.500

Табела 5: Теологија, мистика, конзервативна филозофија, црквена литература објављена током 1990-их

	аутор	број наслова	распон тиража
1.	Николај Берђајев	22	500–1.000
2.	Михаил Епштејн	7	1.000
3.	Павел Флоренски	6	500–2.500
4.	Владимир Соловјов	6	300–500
5.	Сергеј Булгаков	5	300–700
6.	Николај Фјодоров	3	500–600
7.	Георгије Флоровски	1	1.000

Такви садржаји се објављују врло често у часопису за веру и културу *Источник*.

Током прве деценије XXI века у каталогу Народне библиотеке Србије (НБС) нашло се 2176 наслова превода са руског.¹⁶ Две претходно дефинисане целине поново су јасно уочљиве, и обе су доживеле драстичан пораст :

Белетристика 1070 наслова или 49,20%.

Теологија, мистика, конзервативна филозофија, црквена литература 516 наслова или 23,71%.

Табела 6: Белетристика објављена током 2000-их

	аутор	број наслова	распон тиража
1.	Фјодор Достојевски	98	500–1000 (<i>Вечни муж, Браћа Карамазови – 50.000</i>)
2.	Лав Толстој	45	500–5.000 (<i>Ана Карењина – 130.000</i>)
3.	Александар Пушкин	40	500–5.000 (<i>Бајка о цару Салтану – 15.000</i>)
4.	Антон Чехов	37	500–2.000
5.	Николај Гогољ	32	500–1.000 (<i>Мртве душе – 50.000</i>)
6.	Александар Генис	27	1.000
7.	Сергеј Јесењин	25	500–2.000
8.	Борис Акуњин (Григорий Чхартишвили)	22	1000–2.000 (4 X <i>Азazel</i>)
9.	Михаил Булгаков	19	500–1.000
10.	Михаил Шолохов	18	1000–7.000 (само <i>Тихи Дон</i>)
11.	Виктор Пељевин	15	700–1.000
12.	Људмила Улицка	12	500–2.000 (<i>Провидне приче – 15.000!</i>)
13.	Владимир Сутејев	12	2.000 (12 X <i>Бајке и сличице</i>)
14.	Јосиф Бродски	11	500 (махом у часописима)

¹⁶ Узета су у обзир и прештампавања ранијих превода. Побројане су све библиографске јединице, од вишетомих монографија до појединачних песама штампаних у часописима.

Табела 6: Белетристика објављена током 2000-их - наставак

	аутор	број наслова	распон тиража
15.	Борис Пастернак	11	1.000–5.000 (<i>Доктор Живаго</i> – 35.000)
16.	Иван Буњин	10	1.000–8.000
17.	Александар Солжењицин	10	1000–3.000
18.	Данил Хармс	9	500–1.000
19.	Александар Зиновјев	9	500–1.000
20.	Нина Берберова	8	2.000
21.	Иван Тургенев	7	1.000–2.000
22.	Чингиз Ајматов	7	500
23.	Николај Афанасјев	7	1.000
24.	Гајто Газданов	7	1.000
25.	Владимир Набоков	7	500–1.000
26.	Владимир Војнович	6	1.000
27.	Владимир Сорокин	6	500–1.000
28.	Јуриј Пољаков	5	500–1.000
29.	Валентин Черних	1	500–1.000 <i>Москва сузама не верује</i> (1980) 7 издања за 4 године 2006-2009

Табела 7: Теологија, мистика, конзервативна филозофија, црквена литература објављена током 2000-их

	аутор	број наслова	распон тиража
1.	Николај Берђајев	23	500–1.000
2.	Игнатиј Брјанчанинов	12	500
3.	Теофан Затворник	10	500–2.000
4.	Јован Кронштатски (свети)	10	500
5.	Владимир Соловјов	9	500–1.000
6.	Павел Флоренски	8	500–1.000
7.	Георгије Флоровски	8	500–1.000
8.	Александар Шмеман	8	500–3.000
9.	Борис Вишеславцев	7	500
10.	Георгије Гурђијев	7	500–1.000
11.	Сергеј Булгаков	5	500
12.	Аверкије (џорданвилски архиепископ)	5	500–1.000

Нови феномен је појава литературе из области алтернативне медицине:

13.	Генадиј Малахов надрилекар, ТВ водитељ	37	500
14.	Алтернативна медицина	24	500–1.000
15.	Биоенергија	17	500–1.000

Спецификум за себе је ренесанса шаховске литературе, слабо изражене '90-их: током 2000-их штампано је чак 66 наслова.

Треба поменути и да у издању Књижевног друштва *Писмо* из Земуна од 1992. године излази специјализовани часопис *Руски алманах* који у преводу на српски објављује избор из савремене руске литературе. За 19 година изашло је четрнаест бројева, а главни уредник је Зорислав Паунковић. Углавном је реч о првом појављивању дела руских аутора на српском језику. Читав низ руских писаца и интелектуалаца постао је доступан српском читаоцу захваљујући том часопису: Довлатов, Пељевин, Добичин, Башкирцева, Вацлав Нижински, Газданов, Данил Андрејев, Арсениј Тарковски, Солжењицин, Аверинцев, а од старијих Константин Леонтејев, Леонид Андрејев, Василиј Розанов, Алексеј Лосев, Михаил Бакуњин и низ

других. Укупно више од стотину најистакнутијих руских стваралаца, укључујући и за српског читаоца тако изузетне и ретке садржаје као што је руска рок-поезија Јегора Љетова и Романа Неумојева.

Последњи индикатор руског/совјетског утицаја у Југославији/Србији у XX веку је учење руског језика. Руски је као обавезан страни језик у основне и средње школе у Србији уведен 1946. године, али је укинут по избијању сукоба са СССР-ом 1948. године. Враћен је у наставу неколико година касније, али му је популарност нагло опала и средином педесетих био је „готово на издисају“.¹⁷

Према једној совјетској анализи, првих година после рата у Југославији се у свим средњим школама и на факултетима предавао руски језик, понекад као други, а понекад као једини живи страни језик. Међутим, утврђено је да на факултетима на „[...] једног предавача [...] долази 150–200 студената. Јасно је да је значај наставе руског језика на тај начин сведен на нулу. Посебно су се током 1948–49. године универзитетске власти трудиле да разним маневрима отежају предавање руског језика у високом школству. [...] У београдским гимназијама три четвртине предавача је прошло само убрзане курсеве руског језика и често знају мање од својих ученика. Није редак случај да на молбу самог учитеља на часу чита, преводи и чак тумачи ученик руског порекла. Предавачи те категорије [...] пишу на табли примере на некаквом фантастичном руско-српском језику. [...]“¹⁸ Није то била особеност само школе. На тек нешто мало мање фантастичном „српско-руском језику“ били су штампани и неки текстови „преведени“ са руског у часопису *Југославија–СССР*, гласилу Друштва за културну сарадњу Југославије са Совјетским Савезом.¹⁹ Јасно је да раније незамислива масовност учења руског језика под оваквим околностима није могла да остави дубљи траг у култури, иако је такву политику образовања форсирала власт.

Промена међународне позиције земље почетком педесетих година довела је и до преоријентације у учењу страних језика. До почетка седамдесетих година у 70–80% школа у Београду родитељи су за своју децу као наставни предмет бирала пре свега енглески језик, запостављајући руски, немачки и француски. Један пажљиви и обавештени посматрач је констатовао да „[...] Апсолутна доминација енглеског равна је некадашњој апсолутној доминацији руског, а у оба случаја показивала се апсолутна зависност режима од једног или другог политичког (идеолошког) система, са економским, културним и другим изворима. [...]“²⁰ Обе једностраности у понуди учења страних језика, и оне у корист руског и оне у корист енглеског, биле су последица одлуке државе и одраз њене међународне позиције. Неформални отпор руском језику после рата водили су стари, предратни кадрови у образовању, који су тиме изражавали свој став према комунистичкој идеологији, а масовно прихватање енглеског година открива став људи рођених у социјализму према половима које су чиниле две идеологије.

Међутим, почетком седамдесетих година XX века, због развоја совјетске науке и технологије, руски језик је поново постао популаран. Тада је пријемни испит за

¹⁷ „Учење руског језика – некад и сад“, РТВ среда, 10. децембар 2008. *Naslovi.net*

<http://www.naslovi.net/2008-12-10/rtv/ucenje-ruskog-jezika-nekad-i-sad/951860> Интервју са председником Славистичког друштва Србије проф. др Богољубом Станковићем; Beta, „Raste interesovanje za ucenje ruskog jezika u Srbiji“, у: Blic, 13. 10. 2008, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/60777/Raste-interesovanje-za-ucenje-ruskog-jezika-u-Srbiji>. Интервју са Јеленом Гинић, секретарем Славистичког друштва Србије.

¹⁸ ГАРФ, Ф5283, Оп.17, Д.556, л. 75. *Постановка народног образовања в Југославији (Справка)*, 20. IV 1949, экз. No 1. У питању је детаљна анализа целокупног образовног система у Југославији на 46 густо куцаних страница.

¹⁹ Тако се може прочитати, нпр: „Почео је да даје плодове хибрид од укрштавања јабуке и крушке добијен научном сарадницом Т. А. Горшковом“, и сл. Види: „Нови радови мичуринаца“, у: *Југославија–СССР* бр. 1, новембар 1945, стр. 44.

²⁰ Крстић, Драган, *Психолошке белешке 1974–1975*, Београд 1992, стр. 368–369. Крстић је био члан државне комисије за увођење страних језика у основне школе, тако да је имао увид у статистичке податке, понашање представника режима и понашање родитеља.

учење руског језика на Филолошком факултету у Београду полагало по 300 студената годишње. Крајем 90-их и почетком 2000-их за пријемни испит за студије руског се пријављивало двадесетак студената (15 пута мање!), а тај број се у септембру повећавао једино захваљујући онима који нису успели да упишу студије других страних језика. Тек 2008. године први пут је, после више од једне деценије, интересовање студената за руски језик на Филолошком факултету у Београду било толико да је број пријављених (106) готово двоструко премашио број слободних места на катедри (59). Међутим, у приватним школама и на институтима за стране језике руски се и даље веома ретко предаје. Према подацима Славистичког друштва Србије, данас се руским у одређеној мери служи око 15 одсто популације у Србији, али су то, најчешће, припадници старијих генерација.²¹

Почетком 2000-их знатан број професора руског језика је изгубио радно место, али се у последњих годину-две део професора руског враћа у учионице, тако да је 2008. године у Србији било око 500 активних наставника и професора руског језика, насупрот седамдесетих и осамдесетих година када их је у Србији било око 2.000.²²

Закључак

Руски/совјетски културни утицај у Србији/Југославији током XX века био је тесно везан са збивањима на међународној политичкој сцени, а посебно са међусобним односима двеју држава. Генерално, бољи су били односи Русије и Србије него Совјетског Савеза и Југославије.

Периоди пораста совјетског културног утицаја у Југославији били су краткотрајни, политички условљени, и без дубљих и далекосежнијих ефеката. Совјетски утицај за време социјалистичке Југославије пре би се могао сврстати у сферу модерног мита него чињеница. У Југославији су доминирали западни утицаји, пре свега амерички.

Сфера културних односа била је, осим политиком, одређена и идеологијом. И најнижи и највиши степен руског/совјетског културног утицаја у Србији/Југославији био је одређен пре свега политичким тренутком и идеолошким потребама.

Прекид свих односа Југославије са совјетском Русијом после Првог светског рата, па и културних, био је израз идеолошког неприхватања комунизма.

Нагли и масивни пораст совјетског утицаја после Другог светског рата био је последица промене идеолошког модела у Југославији, а прекид тог утицаја је последица политичког заокрета Југославије ка Западу, почетком 1950-их година.

Нестанак социјалистичких федерација, СССР-а и Југославије, донео је и промену идеологије у Русији и Србији, тј. окретање традиционалним вредностима, конзервативизму и религиозности. Утолико се може говорити о почетку обнове културне сарадње, односно руског културног утицаја у Србији.

²¹ „Учење руског језика - некад и сад“, РТВ среда, 10. децембар 2008. [Naslovi.net](http://www.naslovi.net) <http://www.naslovi.net/2008-12-10/rtv/ucenje-ruskog-jezika-nekad-i-sad/951860> Интервју са председником Славистичког друштва Србије проф. др Богољубом Станковићем; Beta, „Raste interesovanje za ucenje ruskog jezika u Srbiji“, у: Blic, 13. 10. 2008, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/60777/Raste-interesovanje-za-ucenje-ruskog-jezika-u-Srbiji>. Интервју са Јеленом Гинић, секретарем Славистичког друштва Србије.

²² „Учење руског језика - некад и сад“, РТВ среда, 10. децембар 2008. [Naslovi.net](http://www.naslovi.net) <http://www.naslovi.net/2008-12-10/rtv/ucenje-ruskog-jezika-nekad-i-sad/951860> Интервју са председником Славистичког друштва Србије проф. др Богољубом Станковићем; Beta, „Raste interesovanje za ucenje ruskog jezika u Srbiji“, у: Blic, 13. 10. 2008, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/60777/Raste-interesovanje-za-ucenje-ruskog-jezika-u-Srbiji>. Интервју са Јеленом Гинић, секретарем Славистичког друштва Србије.